

Paulina Rosalska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Teresa Ampel

1. Biogram

Urodziła się 2 sierpnia 1931 roku w Potulicach, zmarła 10 kwietnia 2011 roku w Rzeszowie. W 1955 roku ukończyła studia z filologii polskiej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Po studiach rozpoczęła pracę w Liceum Pedagogicznym nr 4 w Toruniu jako nauczycielka języka polskiego. W roku 1964 otrzymała etat asystentki w Katedrze Języka Polskiego na UMK, gdzie pracowała pod kierunkiem Henryka Misza. W 1966 roku objęła stanowisko starszego asystenta w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie. Pracę doktorską pt. „Zdania okolicznikowe we współczesnej polszczyźnie”, której promotorem był Kazimierz Polański, obroniła w 1971 roku na UMK. Habilitację uzyskała w roku 1991 na podstawie rozprawy pt. „Przekład maszynowy tekstów technicznych z języka rosyjskiego na język polski SCANLAN” w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie, a w 1992 roku rozpoczęła pracę jako profesor nadzwyczajny w Instytucie Filologii Rosyjskiej WSP w Rzeszowie. W latach 1993–1996 pełniła funkcję dyrektora Instytutu Filologii Polskiej w tej uczelni, do 2001 (kiedy to przeszła na emeryturę) była kierownikiem Zakładu Polszczyzny Współczesnej. Była członkiem PTJ, TMJP, Rzeszowskiego Towarzystwa Naukowego, International Society for Historical Linguistics i Societas Linguistica Europea. W latach 1976, 1983 i 1986 otrzymywała Nagrody Ministra, została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Uczennice: Grażyna Filip, Urszula Gajewska.

Dorobek naukowy T.A. obejmuje przede wszystkim składnię języka polskiego, stylistykę, badania nad językiem pisarzy, translatorykę i językoznawstwo komputerowe.

2. Składnia

Najważniejsze prace T.A. z zakresu składni poświęcone są wypowiedziom podrzędnym okolicznikowym (T.A. 1972, 1975ab, 1976ab). Autorka klasyfikuje te wypowiedzenia na podstawie kryteriów składniowo-semantycznych. Wyróżnia dwa rodzaje znaczeń porządkujących

stosunki członów zdań złożonych: znaczenie stosunkowe strukturalne, mające regularny formalny wykładnik w strukturze wypowiedzi (np. *Adam pił kawę, ponieważ pisał artykuł.*) i znaczenie stosunkowe okazjonalne, mające charakter nieregularny i zwykle subiektywny (np. *Nie wyrzekła tego słowa, bała się zdradzić tajemnicę swego szczęścia.*). Znaczenie stosunkowe strukturalne, które autorka interpretuje jako wiązkę cech semantycznych wynikających z opozycji, w jakie wchodzi różne typy strukturalne zdań, może stanowić kryterium wyodrębnienia wypowiedzeń profrazowych. T.A. dzieli zdania okolicznikowe według czterech głównych pól relacyjnych: 1. relacji przyczynowo-skutkowej (zdania okolicznikowe uzasadniające i przyzwalające); 2. relacji czasu (zdania czasowe); 3. relacji miejsca (zdania miejscowe); 4. relacji jakości i ilości (zdania sposobu i miary). W obrębie każdej z tych grup stosuje dalsze podziały, a każdy typ najniższego szczebla poddaje dokładnej charakterystyce uwzględniającej możliwe wskaźniki zespolenia (spójniki, zaimki relatywne, korelaty), możliwą pozycję zdania podrzędnego oraz możliwą kombinację trybów czasownika w strukturze nadrzędnej i podrzędnej.

Ważne miejsce w dorobku składniowym T.A. zajmuje artykuł pt. „Elipsa i powtórzenie w żywej mowie” (T.A. 1978), w którym zabiera głos w dyskusji na temat zjawisk językowych opisywanych w literaturze jako elipsa pragmatyczna. Elipsę pragmatyczną interpretuje jako zastąpienie składnika w schemacie wypowiedzenia znakiem z innego kodu (gestem czy mimiką) (T.A. 1978: 178). Autorka dzieli elipsy na zupełne i niezupełne – drugi z tych typów to odmiana elipsy pragmatycznej uwarunkowana pojawieniem się w zdaniu elementu deiktycznego (Ampel 1978: 179). W tekście określone zostało, jakie elementy wypowiedzi (datum, novum) są najczęściej elidowane oraz jakie są podstawowe funkcje elipsy i powtórzenia w sytuacjach dialogowych.

→ ELIPSA, ZALEŻNOŚCI SKŁADNIOWE

→ KAZIMIERZ POŁAŃSKI, HENRYK MISZ

Najważniejsze publikacje

T.A. 1970a. „Ze studiów nad składnią współczesnego języka polskiego”. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie. Nauki Humanistyczne. Filologia Polska* 5: 145–162.

T.A. 1970b. „Kategoria żywotności i nieżywotności rzeczowników ze stanowiska składni”. *AUNC. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Filologia Polska* 7: 35–43.

T.A. 1972. „Zdania podrzędne złożone ze znaczeniem stanowym czasu we współczesnej polszczyźnie”. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie. Nauki Humanistyczne. Filologia Polska* 6: 177–200.

T.A. 1975a. „Zdania podrzędne czasowe jako wykładniki charakterystyki temporalnej wypowiedzenia”. W *Charakterystyka temporalna wypowiedzenia*, red. M. Grochowski, i Z. Topolińska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 119–140.

T.A. 1975b. *Wypowiedzenia okolicznikowe profrazowe we współczesnym języku polskim*. Rzeszów: RTPN.

T.A. 1976a. „Typy i funkcje korelatów w strukturze wypowiedzeń podrzędnie złożonych”. W *Problemy językoznawstwa porównawczego*, red. M. Bobran. Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 7–20.

- T.A. 1976b. „Zdania okolicznikowe profrazowe jako wykładniki odmian relacji przyczynowo-skutkowej”. *Polonica* 2: 93–118.
- T.A. 1978. „Elipsa i powtórzenie w żywej mowie”. W *Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego (Lublin 6–9 X 1975)*, red. T. Skubalanka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 177–182.
- T.A. 1989. „O częściowej akomodacji członów w związku predykatywnym”. W *Problemy lingwistyki porównawczej. Referaty wygłoszone na sesji naukowej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie w dniach 24 i 25 maja 1982 r.*, red. M. Bobran. Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 5–12.
- T.A., A. Kaczmarek, i B. Pawlikowska. 1990. *Przekład maszynowy tekstów technicznych z języka rosyjskiego na język polski SCANLAN*. Rzeszów: Wydawnictwo WSP.
- T.A. 1996. „Słownik z gramatyką w komunikacji z komputerem”. *Socjolingwistyka* 15: 49–56.
- T.A. (red.). 1997. *Z polszczyzny historycznej i współczesnej*. Rzeszów: Wydawnictwo WSP.
- T.A. 1999. „Rzeczowniki parametryczne i kwantytatywne w grupach imiennych”. W *Studia lingwistyczne ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu na 70-lecie Jego urodzin*, red. W. Banyś, L. Bednarczuk, i S. Karolak. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 109–117.

Literatura podmiotowa

- Filip, G. 2019. „Teresa Ampel – zdyscyplinowanie twórcze połączone z wielką intuicją”. W *MY z NICH* 3. *Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. Z. Greń, K. Kleszczowa, i Z. Zaron. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 11–24.
- Grzebyk, E. 1990. *Bibliografia publikacji pracowników Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie do 1986 r.* Rzeszów: Wydawnictwo WSP.
- Kierzkowska, B. 2022. „Teresa Ampel (1931–2011), pracownik naukowy i dydaktyczny w Katedrze Języka Polskiego UMK, dyrektor Instytutu Filologii Polskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, kierownik Zakładu Polszczyzny Współczesnej, nauczyciel akademicki”. *Rocznik Toruński* 49: 223–225.
- Krauz, M. 2002. „Nota biograficzna”. W *Składnia, stylistyka, struktura tekstu: księga jubileuszowa dedykowana profesor Teresie Ampel*, red. M. Krauz, i K. Ożóg. Rzeszów: Wydawnictwo UR, 7.
- Krauz, M. 2002. „Praca naukowa Profesor Teresy Ampel”. W *Składnia, stylistyka, struktura tekstu: księga jubileuszowa dedykowana profesor Teresie Ampel*, red. M. Krauz, i K. Ożóg. Rzeszów: Wydawnictwo UR, 8–10.